

Такім чынам, за аснову стварэння мадэлі парматыўна-стылістычнай сістэмы У. Дубоўкам былі ўзяты рэсурсы жывой народнай мовы, якія не бяздумна ўводзіліся ў літаратурны ўжытак, а абавязкова павінны былі адпавядаць пэўным патрабаванням, накіраваным на замацаванне спецыфічных асаблівасцей беларускай мовы.

Далейшы ход развіцця пацвердзіў слушнасць многіх назіранняў пісьменніка. Сёння ўсё часцей і часцей чуюцца заклікі звяртацца да нявыкарыстаных яе багаццяў. Так, П. Сцяцко гаворыць: «Час адраджэння нацыянальнай культуры і мовы патрабуе надта ўважлівых клопатаў пра роднае слова. Тут патрэбна зберагаць усё роднае, а не бяздумна пазбаўляцца так званых «дыялектных рысаў»¹³.

¹ Дубоўка У. // Узвышша. 1927. № 2. С. 170.

² Там жа. С. 174.

³ Гл.: Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1968. Т. 2. С. 241—242.

⁴ Узвышша. 1927. № 2. С. 175.

⁵ Там жа. С. 169.

⁶ Там жа. 1928. № 4. С. 164.

⁷ Гл.: Маладняк. 1924. № 5. С. 111.

⁸ Гл.: Узвышша. 1928. № 4. С. 164.

⁹ Там жа. 1927. № 2. С. 178.

¹⁰ Там жа.

¹¹ Там жа. С. 179.

¹² Савецкая Беларусь. 1925. 25 ліст.

¹³ Сцяцко П. // Беларуская мова і літаратура ў школе. 1991. № 1. С. 11.

П. У. СУШКЕВІЧ

БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСІКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ ТВОРАЎ ВАСІЛЯ БЫКАВА НА РУСКУЮ МОВУ

Лексіка кожнай мовы — гэта не толькі сродак намінацыі, захавання і перадачы інфармацыі, але таксама адзін са сродкаў назапашвання і адлюстравання гістарычнага вопыту народа, асаблівасцей яго бытавога ўкладу, вераванняў і звычаяў, культуры. У прадмове да «Расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» В. Ластоўскі зазначаў: «Слова, гэта не ўмоўны знак для выражэння мыслі, але мастацкі абраз, вызваны найжывейшымі пачуваннямі, якія прырода і жыццё выклікалі ў первабытным чалавеку. Яно знаходзіцца ў цесным звязку з народным бытам, яго сьветаглядам, гісторыяй, звычаямі і абычаямі...»¹

Зразумела, што пры перакладзе важна не толькі адэкватна адлюстраваць сістэму вобразаў і паняццяў твора, але і перадаць яго нацыянальна-культурную спецыфіку, што ўвасабляецца ў мове, на якой ён напісаны. «Мастацкі пераклад — гэта не толькі «пераклад» твора з адной мовы на іншую, але і «пераклад» яго з адной нацыянальнай культуры ў іншую, — падкрэслівае В. П. Рагойша. — Падчас перакладу супастаўляюцца, актыўна ўзасмадзейнічаюць не толькі дзве мовы, але і дзве нацыянальныя культуры, літаратуры»².

Гістарычная супольнасць лёсаў беларускага і рускага народаў, генетычная блізкасць і падабенства сістэм беларускай і рускай моў стварае перакладчыку шэраг спецыфічных праблем. Да такіх спецыфічных праблем належыць, у прыватнасці, іспаванне так званых «ілжывых сяброў» перакладчыка. Гэта словы, што «здольныя памылкова атаясамлівацца ў працэсе перакладу ... як ідэнтычныя па форме, так і падобныя, што маюць некаторыя адрозненні ў сваім графіка-фанетычным афармленні»³. Да іх перш за ўсё належаць міжмоўныя амонімы і міжмоўныя паронімы.

Аднак спецыфіка перакладу з блізкароднасных моў не акрэсліваецца аднымі цяжкасцямі. «Больш поўнай перадачы ўсіх відаў інфармацыі арыгінала, — адзначас даследчык, — у немалой ступені садзейнічае лексічная і нават ідыяматычная блізкасць роднасных моў, а таксама з'явы канвергенцыі, якія тлумачацца шэрагам экстралінгвістычных фактараў, супольнасцю культуры, падабенствам шмат якіх паняццяў і

ўяўленняў, што з'яўляюцца вынікам працяглых моўных і культурных кантактаў і пастаяннай сувязі носьбітаў моў»⁴.

Такім чынам, пры перакладзе з адной блізкай мовы на іншую, як трапна заўважыў В. П. Рагойша, «рэальная палёгка перакладу ў адным месцы ... паварочваецца неверагоднай цяжкасцю ў іншым»⁵. Гэтая сітуацыя патрабуе ад перакладчыка асаблівай рупнасці і карпатлівасці, каб пазбегчы інтэрферэнтнага ўплыву як на ўзроўні формы, так і на ўзроўні зместу.

Аналіз перакладу аповесці В. Быкава «Аблава», апавяданняў «Адна ноч», «Эстафета», «Ранак-світанак» на рускую мову паказвае, што структурна-сістэмныя разыходжанні, якія існуюць паміж беларускай і рускай мовамі, знаходзяць адлюстраванне ў тэксце перакладу. Спынімся больш падрабязна на такім аспекце гэтага пытання, як пераклад безэквівалентнай лексікі.

Неабходна адзначыць, што ў выніку перакладу аповесці «Аблава» на рускую мову не супадаюць колькасныя параметры двух тэкстаў. Іх хістанні ў нашым выпадку выходзяць за рамкі дванаціпапрацэнтнага павелічэння даўжыні рускага тэксту пры перакладзе з беларускай, якое адзначаецца В. П. Рагойшам⁶. У перакладзе аповесці В. Быкава «Аблава» назіраецца скарачэнне рускага тэксту, якое складае прыблізна 11 %. Гэта можна растлумачыць асаблівасцямі творчай манеры, індывідуальнага стылю перакладчыка.

Адной з умоў хістанняў працягласці тэксту з'яўляецца пераклад так званай безэквівалентнай лексікі, гэта значыць лексікі, якая не мае аднаслоўных адпаведнікаў у мове перакладу. Гаворачы пра безэквівалентную лексіку, Я. М. Верашчагін і В. Р. Кастамараў адзначаюць, што гэтыя словы, план зместу якіх немагчыма супаставіць з якімі-небудзь лексічнымі паняццямі іншай мовы, у строгім сэнсе з'яўляюцца неперакладальнымі. «Калі безэквівалентнае слова нельга перадаць на замежнай мове пры дапамозе дакладнага адпаведніка, аднаслоўнага перакладу, то лексічныя паняцці даводзіцца апісваць»⁶.

Пры перакладзе безэквівалентнай лексікі ў аповесці В. Быкава «Аблава», апавяданнях «Адна ноч», «Эстафета», «Ранак-світанак» магчыма выявіць наступныя асноўныя групы. Назвы прыродных з'яў: балацэвіна 'нізкае забалочанае месца' перакладаецца як далыня пойма; імшарына 'мохавае балота' — у перакладзе луговая пойма, сенокосныя угоддзі і інш.; глыж 'камяк ссохлай або змёрзлай зямлі, звычайна гліны' перакладзена як комья зямлі. Назвы з'яў, што маюць дачыненне да сельскай гаспадаркі: бульбянішча 'месца, дзе расла бульба' перакладаецца як картофельное поле. Да гэтай жа групы можна аднесці і слова расцяробы 'месца, дзе расцерабілі лес, кусты'. У перакладзе ўжываецца словазлучэнне усыпанная старымі пнямі дзялянка. Назвы жывёл: дзік — у перакладзе дзікі кабан. Назвы дэталей адзення: матузы 'скручаная вузкая палоска тканіны, шнурочак для завязкі' перакладаецца як лоскуты одежды. Назвы прадпрыемстваў, вытворчасцей: цагельня — перакладзена як кирпичный завод. Назвы пары сутак: надвечоркам 'перад самым надыходам вечара' — у перакладзе на ісходе дня. Некаторыя дзеясловы, што маюць значэнне ментальнай дзейнасці: назаліць (пра думку) 'часта прыставаць да каго-н., турбаваць каго-н., дакучаць каму-н.' перакладаецца як назойливо сверлить. Назвы будынкаў, дэталей будынкаў: скляпенне 'дугападобнае перакрыцце, якое злучае сцены, апоры пэўнага збудавання' — у перакладзе своды подъезда. Назвы некаторых працэсаў, дзеянняў: калатніча 'бойка, вайна, мітусня, неразбярыха, перапалох' перакладзена як громоухание боя.

Не заўсёды безэквівалентная лексіка перакладаецца словазлучэннямі, у шэрагу выпадкаў яна перадаецца адным словам, напрыклад: імшарына перакладаецца як околица, пойма, бульбянішча — картофель і г. д.

Нацыянальна-культурная спецыфіка гэтай беларускай лексікі выяўляецца не толькі ў яе фармальна-структурных адрозненнях ад лексікі рускай. У шэрагу выпадкаў з'яўляецца важным таксама і змястоўны нацыянальна-культурны кампанент. Гэта падкрэсліваецца не заўсёды адэкватным перакладам безэквівалентных слоў на рускую мову, у якой змястоўная інтэрпрэтацыя дадзеных рэалій атрымлівае шырокі спектр, часта неўласцівы іх зместу ў беларускай мове. Напрыклад, у беларускай

мове слова імшарына азначае перш за ўсё 'мохавас балота'. Перакладчык пашырае семантыку гэтага слова і перадае яго як пойма, луговая пойма, сенокосныя угоддзя, мшаник, боровой мшаник. Назва першага раздзела «Чалавек на імшарыне» перакладаецца як «Человек на околице». Такі пераклад нельга лічыць удалым, паколькі імшарына і околица абазначаюць розныя рэаліі. Апрача гэтага, беларуская назва раздзела, як нам здаецца, здольная выклікаць у беларускага (і не толькі беларускага) чытача літаратурныя асацыяцыі, звязаныя з іншымі творамі беларускай літаратуры — раманам І. Мележа «Людзі на балоце» і апавесцю Я. Коласа «Дрыгва».

Такім чынам, пераклад твораў В. Быкава на рускую мову сведчыць пра тое, што безэквівалентная лексіка беларускай мовы стварае пэўныя цяжкасці пры яе перакладзе на рускую мову. У фармальна-структурным плане яна падаўжае тэкст перакладу, у змястоўным — з'яўляецца адной з крыніц нацыянальна-культурнай своеасаблівасці твора.

¹ Л а с т о ў с к і В. Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924. С. 1.

² Р а г о й ш а В. П. Проблемы перевода с близкородственных языков. Мн., 1980. С. 12.

³ Ровдо И. С. О межъязыковых паронимах // Русский язык. Мн., 1982. Вып. 2. С. 59.

⁴ Г о л ь ц е к е р Ю. П. Некоторые особенности перевода с родственных языков // Славянская филология. Л., 1975. Вып. 3. С. 127.

⁵ Р а г о й ш а В. П. Указ. твор. С. 50.

⁶ Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. М., 1990. С. 16.

І. Э. РАТНІКАВА

ДВУХКАМПАНЕНТНЫ КВАЗІАНТРАПОНІМ: ЭКСПРЭСІЎНЫЯ МАГЧЫМАСЦІ МАДЭЛІ І ПРАДУКТЫЎНЫЯ ТЫПЫ РЭАЛІЗАЦЫІ

Адной з праяў гульні агульнамоўнымі анамастычнымі нормаў з'яўляецца ўтварэнне квазіантрапанімічных намінацый мадэлі «асабовас імя + імя па бацьку», функцыянальна разнастайных у мастацкай і гутарковай мове. Сярод іх вылучаюцца тры вялікія групы форм: найменні персанажаў мастацкіх твораў, ацэначна-характарызуючыя ўласныя найменні, персаніфікуючыя намінацыі аб'ектаў і з'яў прыроды альбо рэалій і паняццяў, звязаных з чалавечай дзейнасцю. Назіраюцца некаторыя тэндэнцыі ў выкарыстанні тых ці іншых семантычных мадэлей пры ўтварэнні гетэранімічных¹ форм, якія належаць да гэтых груп найменняў. Так, у радзе антрапаморфных намінацый (якія, як вядома, з'яўляюцца адным са сродкаў персаніфікаванага ўяўлення называемых рэалій) на пярэдні план вылучаецца сувязь патранімічнага кампанента з матывуючым уласным альбо апелятыўным іменем — сувязь, што ўплывае і на характар сэнсавых адносін паміж кампанентамі наймення. Падабенства семантычных адносін асноў кампанентаў (семантычны інварыянт) уяўляецца прыметай, на падставе якой можна вылучыць дзве разнавіднасці мастацкіх антрапонімаў і ўтварэнняў гэтага тыпу, заўважаных у гутарковай мове.

І. Антрапанімічныя формы, у якіх адлюстраваны адносіны паміж твораў мастацтва і яго аўтарам, установай і яе заснавальнікам і т. п., гэта значыць, такія сувязі паміж нейкімі рэаліямі, якія могуць быць метафарычна пераасэнсаваныя як патранімічныя: *Напишите Владимиру Петровичу, что ему и его детищу Пьесе Владимировне я желаю всяческих успехов* (А. П. Чехов — М. В. Киселевой. 29 октября 1886 г.); *Особенно люблю название «Веспа Викторовна». Так! Так! баловницу этукую, Виктор Федорович, правильно! Кто же она вам, как не родная дочь?!* (Л. Васильева. Весь поэт); *Наш театр — детище Райкина. Его можно называть «Сатирикон Аркадьевич»* (Советская культура. 1989. 13 июля); *Мы вспоминаем о педагогах, когда наступает звездный час ученика — он получает премию, Оскара Давыдовича или Нику Юльевичу* (Новая газета. 1993. 16 декабря).

ІІ. Семантычна блізкія да атрыбутыўных словазлучэнняў антрапанімічныя формы, у якіх азначальны кампанент (у тым ліку метафары